

NOACH ALS VOORBEELD

In de Bijbel brengt Noach het toenmalige dierenrijk in een Ark bijeen om het zo te redden voor de zondvloed.

Hierop aansluitend wordt in 1995 onder meer in Duitsland het 'Arche-project' in het leven geroepen. Oorspronkelijke dier- en plantenrassen worden zo in leven gehouden. Een breed publiek kan met de bedreigde rassen kennis maken. Educatief wordt er ook wat mee gedaan.

Beide voorbeelden komen terug in een plan om mogelijk in Berlikum-Wier een 'Arkeplak' van de grond te tillen. Op een gedeelte van het terrein van de sociale werkplaats Empatec-kas-Wier worden, zo is het plan, representatieve voorbeelden van het Fries levend erfgoed ondergebracht. Wat daaronder kan worden verstaan wordt in deze OER op een andere pagina uiteengezet.

Op een Arkeplak worden, zo is de bedoeling, representatieve voorbeelden van de Friese dierrassen onder gebracht. Dat zijn de beide Friese koeienrassen, de beide schapenrassen en de Friese hoenderrassen.

Je vindt in Berlikum-Wier ook een replica van een gardeniersbedrijf zoals die in de omgeving van de Gernierswei waar Empatec gevestigd is voorkwamen. Daar worden gewassen geteeld die bij zo'n bedrijf hoorden en die in de collectie van het Werkverband Friese Rassen voorkomen. De op het terrein aanwezige kleine kas kan eventueel voor het winnen van zaad gebruikt worden. Op het terrein wordt een boomgaard met Friese fruitrassen aangelegd. Evenals een demotuin waar de bij de collectie behorende gewassen getoond worden.

Het gemeentebestuur van de

gemeente Waadhoeke maakt werk van het herstel van het coulissenlandschap dat er voorkwam.

Landschapsbeheer Friesland maakte een schets hoe dat op het Arkeplak opnieuw kan worden ingericht. Dat biedt ook de mogelijkheid enkele houtige gewassen die na de laatste IJstijd in Fryslân weer de kop opstaken in die coulissen onder te brengen.

De op het Arkeplak voorkomende dieren en planten worden verzorgd door cliënten en begeleiders van Empatec.

Een Arkeplak biedt ook de mogelijkheid om er voorlichtende en educatieve activiteiten aan te verbinden. Het is toegankelijk voor een breder publiek. Vrijwilligers van buiten de plek wordt gevraagd met behulp van het Platform aan hen de benodigde informatie te verschaffen.

Het geel gearceerde gedeelte is bestemd voor het gardeniersbedrijf, het groene gedeelte voor de dierrassen. In het andere roodomrande gedeelte kunnen de fruitbomen en de demotuin worden ondergebracht.

PERIODIEKEN

In **De Fryske Hounen**, het kwartaalblad van de Nederlandse Vereniging voor Stabij- en Wetterhounen, een artikel over de veterinaire tandheelkunde bij de hond. Honden en mensen hebben eerst een melkgebit en dan een definitief gebit. Enkele veel voorkomende afwijkingen: de onderkaak staat verkeerd ten opzichte van de bovenkaak; de onderkaak is korter of langer dan de bovenkaak. Het jonge dier heeft dubbele hoektanden. Kiezen of tanden van jonge honden komen niet door. Zoals bij de mens, is het zaak het gebit van de hond goed te onderhouden.

Als de tanden naar binnen staan kan dit behandeld worden door het inkorten van de onderste hoektanden of met een beugel

In de **Fries-Hollandse Koekrant** ook aandacht voor een nieuwe Fries-Roodbonte stier. Het betreft Obe Cheeta, een sterk dier met uitstekend beenwerk en harde klauwen. Uniek aan de stier is de bloedvoering. Vader en moedersvader behoorden als stieren indertijd tot de top. Het aantal Friese Roodbonte koeien is volgens het artikel vandaag de dag nog nooit zo hoog geweest: 839 vrouwelijke dieren. In 1993 waren er nog maar 17 raszuivere Friese roodbonte koeien en maar één stier. Het aantal verkochte rietjes met sperma van deze stieren neemt flink toe.

De Zwartbles, het orgaan van de het Nederlands Zwartbles Schapenstamboek, bevat een verslag van een Nieuwe Ledendag. Een ervaren fokker vertelde over zijn aanpak. Vervolgens informeerde een fokker de nieuwe leden over de Algemene Ledenvergadering, de Kijkdag, de Keuring en de Herfstbijeenkomst die het stamboek verzorgt. De gezondheidstatus van de schapen en hoe het

Stamboek hierop in speelt werd ook besproken. Na de lunch werden enkele ooiën gemeten, beoordeeld en besproken.

In de **Fries-Hollandse Koekrant** van de Vereniging van het Fries-Hollands Rundvee Ras een aankondiging van een fokkersdag op zaterdag 10 augustus bij S. Bosma aan de Drachtster Heawei 55, 9213 VH in De Wilgen. De bekende fokstier Adema 16 heeft hier veel nazaten gebracht en tot op vandaag veel invloed op de fokresultaten. In het blad ook een aankondiging van de Levend Erfgoeddagen op 14 en 15 september. Een aanrader voor iedere bezitter van Fries Levend Erfgoed om het publiek een kans te geven met een of meer van de Friese rassen of gewassen kennis te maken.

Op 27 juli houdt de Zwartbles-fokkersgroep een Rambespreekdag, aldus de **Nieuwsbrief** van deze organisatie. Dit gebeurt bij de familie Lam-Gerbrandy op het adres Ige Galamawei 22 8582 KT Aldegea (DFM). Individueel en in groepsverband worden enkele ramlammeren bekeken en besproken. Een interessante dag voor fokkers en liefhebbers om te sparren, te leren, ervaring op te doen en kennis te delen.

Y. Willems is op zoek naar informatie over gewassen en granen die in de 16e eeuw in (Súdwest) Fryslân werden verbouwd. Hij wil weten waar dat graan vandaan kwam. In Gaasterland werd *Gaasterlandse Rogge* geteeld. Het is niet bekend waar het zaad vandaan kwam. Voor de collectie van het Werkverband was het niet meer te achterhalen.

FRIES LEVEND ERFGOED

De landelijke Stichting Zeldzame Huisdierrassen bracht het Platform op het idee de Friese rassen en gewassen als *Fries levend erfgoed* te benoemen. Voortaan prijkt die aanduiding onder meer op de voorkant van een drietal brochures over die rassen en gewassen.

In drie publicaties wordt in deze onderdelen van de Platformreeks aandacht besteed aan de toepassing van de Friese rassen en gewassen als streekproducten.

Iets wordt doorgaans al een Fries streekproduct genoemd, als het met zaad dat van buiten komt in de provincie geteeld werd.

Het Platform Friese Rassen en Gewassen richt zich vanaf haar oprichting alleen op rassen en gewassen die in Fryslân hun oorsprong hebben of er vroeger voorkwamen.

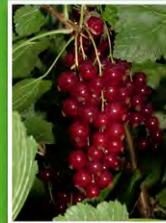
Wat de dierrassen betreft, hebben we het dan over de beide Friese runderrassen, de beide schapenrassen en de Friese hoenderrassen. Landbouwgewassen worden in stand gehouden en toegepast als ze in Fryslân ontwikkeld zijn of er vroeger voorkwamen. Fruit yn Fryslân presenteerde een twaalftal fruitrassen die op een of andere manier aan Fryslân verwant zijn. Dan zijn er nog de op de Friese zandgronden voorkomende houtige gewassen.

Al deze rassen en gewassen worden tot het *Fries levend erfgoed* gerekend.

Ondertussen werd duidelijk dat het publiek bij streekproducten vooral eigenschappen als smaak, duurzaamheid en de bijdrage aan biodiversiteit waardeert, de Friese oorsprong wordt minder belangrijk gevonden. Vaak weet men daar niet van.

Het Platform zou het zich bij haar poging de Friese rassen en gewassen te laten toepassen gemakkelijker maken zich bij de eerder genoemde bredere betekenis van wat een Fries streekproduct zou zijn aan te sluiten. Als je betekenis

FRIES LEVEND ERFGOED
Werken aan verscheidenheid

Een globale beschrijving van de Friese en met Fryslân verwante fruitrassen

wilt verlenen aan de Friese cultuur-historie ligt dit niet voor de hand.

Uit het in het Provinciehuis opgestelde concept voor het *Fries Programma Erfgoed 2025-2028* blijkt dat de bestuurders hierbij nog steeds het niet-levend erfgoed, zoals monumenten, stads- en dorpsgezichten en oude kerken op het oog hebben. De Friese rassen en gewassen worden bij het cultuurbeleid ondergebracht. Reden voor het Platformbestuur om zodra de inspraakprocedure over het cultuurbeleid van start gaat een zienswijze in te dienen, waarin de betekenis van het levend Fries erfgoed in het provinciaal beleid wordt benadrukt.

ERKENDE CENTRA VAN DE STICHTING ZELDZAME HUISDIERRASSEN

Het Jaarbericht 2023 van de Stichting Zeldzame Huisdierrassen (SZH) bevat een kaartje van de in Nederland voorkomende door de organisatie erkende fokcentra, zeldzaam lekker centra en educatieve centra.

In Fryslân zijn zes door de SZH erkende centra.

Fokcentra

Bij de Friese fokcentra horen de beide door de Fryske Hinneklub in stand gehouden centra voor de Friese hoenders.

De grote dieren zijn onder gebracht in een volière bij Vijversburg in Zwartewegsend. De krielen bij De Naturij in Drachten.

Petra Beerda temidden van Friese Roodbonten.

Wiepke Lam onderhoudt in Aldegea (DFM) een fokcentrum van de Zwartbles-Fokkersgroep. In de vorige Oer werd bericht over het door Jaring Brunia in Flansum opgerichte fokcentrum voor de Friese Roodbonten.

Het predikaat 'Erkend Fokcentrum' is bestemd voor fokkers van zeldzame rassen die voldoende kwalitatief goede dieren hebben en zo bijdragen aan de instandhouding van een of meer van deze rassen. Nieuwe dierhouders kunnen er terecht voor een betrouwbaar advies over het houden en de aanschaf van goede vertegenwoordigers van het ras.

ZeldzaamLEKKERbedrijven

Deze bedrijven bieden diensten of producten aan die verbonden zijn aan de zeldzame dierrassen. Kenmerkend voor deze bedrijven is dat hun producten en diensten door het verhaal dat er achter zit zich onderscheiden van soortgelijke producten. In Fryslân vind je een tweetal van deze centra. Gosse en Petra Beerda in IJlst leveren vlees van de Friese Roodbonte aan particulieren en horecaondernemers. Bioboerderij Ameland verkoopt vlees van blaarkoppen.

Educatieve centra

Een door de SZH erkend educatief centrum omvat tenminste representatieve exemplaren van drie zeldzame rassen. Bezoekers en leerlingen worden over die rassen met behulp van voorlichtingsmateriaal en excursies deskundig voorgelicht. Met opdrachten wordt zelfwerkzaamheid bevorderd. It Griene Nêst in Sumar fungeerde indertijd als educatief centrum voor de Friese rassen en gewassen. Op een in te richten Arkeplak (zie het artikel op de voorpagina) zullen drie of meer zeldzame Friese dierrassen voorkomen waaraan educatieve activiteiten kunnen worden verbonden. De Friese landbouwgewassen, fruitrassen en houtige gewassen kunnen er ook bij betrokken worden.

Het fokcentrum voor de krielen bij De Naturij

HET AARDAPPELVIRUS VOOR BLIJVEN (2)

Het Werkverband Friese Rassen onderneemt een poging twee Friese aardappelrassen uit de collectie die ziek waren geraakt weer gezond te maken.

Hoe staat het er halverwege juni 2024 met dat project voor? Met een slag om de arm, ziet het er naar uit dat er gezonde exemplaren van het Woudgeeltje en de Vroeg Op worden ontwikkeld.

In de afgelopen maanden zijn deze rassen zes maal doorvermeerderd. Om de vier weken werden ze versteekt. Om er knollen van te oogsten, zijn na alle doorvermeerderingen van de beide rassen twaalf planten in een grotere tray met potgrond overgeplant.

Na een week in de tray viel het op dat bij het Woudgeeltjes zes van de planten in groei achter bleven. Er waren duidelijke symptomen van virus zichtbaar. De andere zes vertoonden deze symptomen niet.

Bij de Vroeg Op verliep het een beetje anders dan verwacht. Tijdens de derde vermeerdering waren er een aantal stekjes die niet uitliepen uit de okselknop. Op deze plek ontstonden knolletjes. Deze zijn verwijderd en op een groeimedium gezet. Vanaf dat moment liepen er twee lijnen van

Op de foto links wijst de test uit dat het gewas positief is, rechts negatief.

de Vroeg Op: één uit knolletjes en één uit stek. In de tray verplant, werden bij de planten uit stek virussymptomen zichtbaar. De planten uit de knolletjes zagen er mooi fris uit. Met behulp van een PCRsnelttest konden de waarnemingen bevestigd worden.

De gezond uitziende planten groeien inmiddels op in luisdichte groeikasjes.

Over ongeveer acht weken kan verwacht worden dat er knolletjes geoogst kunnen worden. Verwacht worden zo'n vijftien knollen van het Woudgeeltje en vierentwintig van de Vroeg Op. In het voorjaar van 2025 worden deze knollen om te groeien in een luisdicht kasje opnieuw opgepot. Met een vermeerderingsfactor van gemiddeld zeven knollen zijn er het jaar daarop voldoende poters om in het volle veld te planten.

Er materiaal moet gezond gehouden worden. Het wordt zowel visueel als met een snelttest gemonitord op virussymptomen.

Wordt vervolgd.....

Gezonde plant

DE Teloargong fan it Fryske Flaaks

Oan ein oktober ta hâlde se yn it Frysk Lânboumuseum yn Goutum in útstalling oer de opkomst en ûndergong fan it flaaks yn Fryslân. Reden genôch om om dit plak omtinken te freegjen foar de flaakstassen dy't yn Fryslân har oarsprong ha.

De opkomst fan it Fryske flaaks begjint yn it begjin fan de 19e ieu yn Foudgum, as Geert Geerts Bijlstra dêr in stik as sân wyt bloeiende planten yn syn blaubloeiend flaaksfjild fynt. It falt him op dat de stingels fan dat wite flaaks boppe de oare planten útstekke. Giet it om in apart ras? Bijlstra selektarret de wytbloeienden planten, wint sied en fermearderet dat. As de ynfier fan Russysk flaakssied troch de oarlochsomstannichheden ûnmooglik wurdt, rekket it ras troch syn geunstige eigenskippen oer hiel Jeropa ferspraat.

Yn 1925 ûntstiet ûnder lieding fan Ir. Dorst op de proeftún fan de Friese Mij yn Ingelum út in seleksje fan it yn Foudgum wûne Wytbloeiflaaks it ras Alba, al gau opfolge troch de Concurrent. Dit ras wurdt ek oeral yn Jeropa tapast. Letter folgje de foar in part yn Metslawier selektarre rassen Rembrandt, Saskia, Solido, Noblesse, Nynke, Natasja en Berber.

Hein Sterk út Ferwert soarget der fan 2006 ôf foar, dat boppeneamde flaakrassen yn stân hâlden wurde. Dat kostet in soad ynspanning en tiid. It sied fan elts ras moat sa wûn wurde dat it net mei de oare rassen fermongen wurdt. As er dat net mear kin, fynt Sterk yn Zweins in opfolger yn Joris Viëtor. Ek hy hat der de hannen fol oan. Hy bewarret thús in back up fan it sied, it is ek ûnderbrocht yn it depot fan it Wurkferbân by De Kruidhof yn Bûtenpost en yn de Genenbank yn Wageningen.

Flaaks is ek in sierplant en is as sadanich ûnderbrocht yn de pûdsjes mei sied dy't it Wurkferbân foar folkstúnders op 'e merk bringt.

Yn 2024 besiket Pyt Sipma mei oaren it flaaks yn Noard-Fryslân wer in kommersjele betsjuting te jaan. Hy ferbout al fêst in fjild fan fjouwer bunder. Oaren dogge it him nei. Troch it Wurkferbân is besocht dêr de Fryske flaaksrasen ek by te beheljen. Dêr is spitigernôch noch neat fan telâne kommen.

Foto's: boppe: Hein Sterk wûn Frysk flaaks.
 ûnder: Joris Vietor naam it fan him oer

AAN DE IESTWEI IN SUMAR GEBEURT EEN WONDER

Arno Veenstra bracht zijn vriend Haaije Haarsma op het idee aan de Iestwei in Sumar een voedselbos in te richten. Daar kon een terrein van 1.3 hectare worden gepacht. Een voedselbos biedt de mogelijkheid volgens ecologische inzichten de samenhang tussen mens, dier, planten en bodem in praktijk te brengen. Eerder probeerde Arno dit wegens zijn interesse in gezonde voeding al op de volkstuin in Burgum. Dat werd niet door iedereen gewaardeerd: bomen die hij rond zijn volkstuin plantte, mochten niet hoger zijn dan twee meter. Het terrein in Sumar bood veel meer vrijheden.

Arno houdt zich als aquatisch ecooloog internationaal bezig met het inrichten van vispassages en het opruimen van obstakels voor vissen die naar zee willen. Dat wordt de dieren vaak erg moeilijk gemaakt. Soms worden ze vermalen.

Arno kwam voor het eerst in aanraking met de Friese gewassen, toen hij bij een zaadhandel een display met Friese zaden zag. Dat sprak hem aan, omdat het lokale zaadvaste en dus niet genetisch gemanipuleerde zaden zijn. Hij teelde enkele van de in de zakjes verpakte zaden op zijn volkstuin.

Bij een voedselbos wordt gewerkt met *lagen*. Daar kunnen ook de Friese rassen en gewassen in worden onder gebracht. In de onderste laag is er plek voor eenjarige planten die in de collectie van het Werkverband voorkomen. In de kruidenlaag de in de collectie

voorkomende hogere planten, zoals de tuin- en veldbonen.

Bij de struiken kan gebruik worden gemaakt van de in Het Bildt ontstane bessenrassen.

In de allerhoogste laag kunnen Friese fruitrassen en houtige gewassen worden onder gebracht.

Een voedselbos biedt ook plek aan dieren. Er zijn aan de Iestwei al kippen. Zodra een oplossing voor de verzorging is gevonden, kunnen er ook Friese schapen en Friese koeien worden aangetroffen.

Het complex bevat ook een moestuin. Bij wijze van eigen supermarkt worden belangstellenden van gezond voedsel voorzien.

Tot nu toe doen Arno en Haaije vrijwilligerswerk. Veel liever zouden ze er een bestaan in willen vinden. Wie weet wat er met wat ze nu vrijwillig doen een verdienmodel kan worden gevonden.

Vlnr: Haaije Haarsma en Arno Veenstra in hun wondertuin

OPROEP

Ook in deze OER wordt er naar verhouding veel aandacht besteed aan de Friese akkerbouwgewassen. De redactie ontvangt graag via info@werkverband-frieserassen suggesties voor onderwerpen die verband houden met het koesteren van de Friese dierrassen, fruitrassen en houtige gewassen.

Wie op de hoogte wil blijven van wat zich bij het Platform Friese Rassen en Gewassen afspeelt, kan een abonnement nemen. Het blad verschijnt als kwartaaltijdschrift. E-mailabonnees betalen €10,00 in het jaar. Postabonnees €12,50. Betaling kan via NL16 TRIO 0197 646 174 ten name van Werkverband Friese Rassen. Bij betaling wel even het email-adres of het postadres vermelden.

Retouradres: Heerenweg 26 9262 SG Sumar

BOEKPRESENTATIE BRAMENFLORA VAN FRIESLAND

Op **zaterdag 5 oktober 2024** vindt de boekpresentatie plaats van de *Bramenflora van Friesland*. Dit gebeurt in de **Botanische Tuin De Kruidhof te Buitenpost**.

Na vele jaren veldonderzoek en herbariumstudie zijn in Friesland meer dan 70 soorten bramen vastgesteld. Tijdens die vele jaren van onderzoek werd ook voor de Botanische Tuin in Buitenpost materiaal verzameld. Dit heeft geresulteerd in de eerste bramentuin ter wereld. De bramenflora is opgesteld langs een route door de tuin. De Bramenflora en de Bramentuin sluiten prachtig op elkaar aan.

Programma boekpresentatie

- 13.30 Inloop met koffie en thee
- 14.00 Uitreiking van het eerste exemplaar aan ...? Verrassing!
- 14.30 Rondgang bramentuin
- 15.30 Afsluiting met hapje en drankje

Tijdens de presentatie zijn er nog verschillende andere organisaties aanwezig.

Het Bramenfloraproject is een initiatief van Karst Meijer en het Platform Friese Rassen en Gewassen.